

проф. др Предраг Вукић

ГУСЛЕ У ЦРНОЈ ГОРИ – НЕКАД И САД

Гусле су несумњиво саставни и незаобилазни чинилац у мукотрпном и дуготрајном историјском процесу формирања српског националног идентитета и духовног стваралаштва српског народа уопште. О гуслама постоји обимна литература. Али о њиховом историјском ходу, о њиховој судбини у прошлости српског народа, и о њиховој значајној улози у обликовању српског народносног бића ни приближно није све речено. У том смислу, нова истраживања и на њима утемељена научна остварења тек предстоје.

У рукама вјешта гуслара гусле су генерацијама будиле родољубива осјећања у народу, подстицале вјеру у бољу и спокојнију будућност и развијале свенародни дух српског националног интегралитета. Гусле су носиле утјеху али и подстрек на отпор окупатору. Управо зато ће Владика Раде у *Горском вијенцу* с правом записати:

и наше су утирали сузе
вјешти звуци дивнијех гусала.

Знајући какав утицај гусле могу имати на колективну етнопсихологију поробљеног и намученог српског народа, турске и аустро-угарске окупационе власти често су прогониле гусле и забрањивале јавне гусларске скупове и саборе. Навешћемо пар индикативних примјера, којима коментар није неопходан. Анонимни цензор бечког двора забранио је објављивање српских епских народних пјесама које је сабрао Вук Караџић 1829. и припремио их за публиковање у Бечу. У тексту одлуке о забрани објављивања и растурања истих пјесама, поред осталог дословно се каже:

„Ове пјесме су писане полетним изразима. Смио би их читати само чврст искусан човјек, а никако српска омладина код које мора да би изазвале само помисао и жељу за наопаком независношћу... У свесци су биле садржане пјесме које су по својој намјери могле да послуже његовим једновјерницима за националну мржњу против Турака“.¹

Управо зато јер су развијале антитурска слободарска осјећања, отоманске окупационе власти често су прогониле гусле. Лист са Цетиња *Цетињски вјесник* 20. јануара 1910. год. објавио је информацију из окупираних Берана:

„Између осталих наредаба, које скупа сужавају слободу Србинову, мјесне власти из Берана издале су једну, у којој се забрањује употреба српских гусала – тога омиљеног српског инструмента, који му је у најцрњим данима ропства лијечио рањене груди...“²

У прошлости Црне Горе гусле су имале посебно значајну улогу у подстицању ратничког духа и српског народносног осјећања. У научној студији „Власт и спољни утицаји у Црној Гори 1499 – 1851.“ проф. др Чедомир Лучић осврнуо се и на инспиративну улогу гусала у трасирању националне и историјске оријентације старе Црне Горе, о чему ће поред осталог записати:

„Али, временом посредством косовског мита и *Лазареве клетве*, васкрсавају традиционалне особине српског средњовјековља. Посредством гусала (које су иначе биле омиљени инструмент владика, посебно Петровића) шири се свијест о сопственој

¹ Слово, часопис за српски језик, књижевност и културу, број 33, август 2011, с. 40

² *Цетињски вјесник*, 20. 01. 1910.; Батрић Јовановић, Црногорци о себи (од владике Данила до 1941.), Београд 1986, 266

прошлости. Величају се Милошеви подвизи, а преувеличава Вукова издаја. Почиње се осјећати дах прошлости, развијати страх од бољје казне, која ће иза клетве на потомство услиједити. Мијења се схватање...“³

Са протоком генерација и слободарских ратова и устанака, који се наизмјенично смјењују у ходу минулих времена, гусле чувају успомене на бојеве и окршаје, на пале јунаке, на безбројна народна страдања којима као да нема краја. Гусле постају чувар и стуб колективног народног памћења. И кад нам душмани спаљују архиве и библиотеке, цркве и древне манастире, гуслари остају чувари и суштински носиоци народне историје. Учесници ослободилачких ратова Црне Горе, Србије и прекодринских српских историјских и етничких простора и те како воде рачуна шта ће о њима и о њиховим натчовјечанским напорима рећи гусле и народни гуслари као носиоци и проповиједници колективне српске народне мисли. Народни мудрац из Комана код Подгорице Сула Радов Радуловић с правом је рекао: „Кад прође борба, онда дођу гуслари“.⁴ А књаз Данило цијенећи узвишену мисију гусала говорио је својим сународницима: „Црногорци! За сваку своју работу помислите шта ће гусле казати!“ И овом цетињском самодршцу било је сасвим јасно да је глас гусала неподмитљив свједок историје на чију коначну поруку ни он као аутократски владар не може битије утицати.

Владика Николај Велимировић боравио је у Херцег-Новом у току 1903. и 1904. Своје успомене из Боке инспиративно је описао у путопису *Моје успомене из Боке*. У истом путопису описао је живописан црквено-народни сабор у манастиру Савини о Великој Госпојини (Св. Успенију), храмовној слави манастира, коме је лично присуствовао. На сабору су се појавили и гуслари, о којима владика Николај, који је изузетно цијенио и волио гусле, дословно пише:

„Кад изађосмо из манастирског дворишта угледасмо пред капијом два реда убожјака, поређаних с обе стране пута. Неколико њих дивно певаху уз гусле, а око њих се маса света тискаше, да боље чује. Застали смо и ми код једнога и слушали. Ја сам уопште љубитељ певања уз гусле, но гусле су ми већма омилеле од онда, од како ми се дала прилика, најпре на Цетињу, а позније и на више места у Приморју, да слушам изврсне вештаке у овом послу. Заиста нико тако лепо не уме гудити ни певати као гуслари Црногорци и Приморци. Кад сам доцкан у ноћ овуда пролазио видео сам, да око гуслара стоје и седе она иста лица која сам на том истом месту још око подне опазио! Толико је вешт гуслар у стању да придобије пажњу слушалаца! Збиља заносно неки ударају прстима у струне, човек не може остати равнодушан, најтананија осећања се у њему узбуде!“⁵

Али времена се мијењају, и људи у њима. Након свршетка социјалистичке револуције 1945. год. нова државна власт темељно мијења свој однос према гулама. Гусле и патријархална народна епика утемељена на њима били су и све до данас остали активни носиоци српске националне мисли и свесрпског народног интегралитета. У епским народним пјесмама пониклим на простору старе Црне Горе, Брда и Херцеговине често се помињу етничке одреднице као: Срби, српски, српство и сл. Народна епика јасно и недвосмислено именује Србе као конститутивни народ Црне Горе са дубоким историјским трајањем на њеном геополитичком простору. И ту нема ни најмање дилеме. Насупрот народној епици, титоисти у Црној Гори промовишу и истрајно форсирају

³ Чедомир М. Лучић, Зачеци државних органа у Црној Гори у 18. вијеку и спољни утицаји (2). – Дан, 21. 04. 2011, с. XV

⁴ Сула Радов, Изреке и анегдоте, Титоград 1986, с. 199

⁵ Владика Николај Велимировић, Моје успомене из Боке, Нова Пазова 2001. с. 51 - 52

доктрину о црногорској нацији и антисрпски државно-правни и идејно-политички курс. Циљ титоиста је био и остао нескривен: елиминисати српску националну свијест у Црној Гори и свести је на занемарљив проценат. Национална идеологија гусала и геополитички циљеви титоизма два су неспојива и непомирљива начела која се не могу ускладити и сјединити. Зато се већ у социјалистичкој Црној Гори о гулама све више неповољно пише као о „анахромном реликту прошлости“ који наводно омета изградњу стабилних социјалистичких друштвених односа. Високи државни и партијски званичник Црне Горе, народни херој и револуционар Никола Ковачевић у предговору прве свеске *Историјских записа*, часописа Историјског института Црне Горе за 1959. годину, дословно ће поред осталог записати: „Гусле су и данас масовни инструмент за епска иживљавања“.⁶ Овакав Ковачевићев став био је став значајне већине државних и партијских званичника Црне Горе у Титовом и пост-титовском добу. Гусле су смишљено и плански скрајнуте на маргину друштвеног и културног живота. До организоване идеолошке кампање против гусала доћи ће, међутим, након увођења вишепартијског система у Црној Гори 1990. год. Кампању против овог древног народног инструмента водиће антисрпске политичке струје груписане око Либералног савеза и Социјал-демократске партије, да би им се након отвореног преласка на сепаратистичке програмске позиције крајем 90-их година прикључила и владајућа Демократска партија социјалиста. Елиминацијом гула из јавног живота и колективне свијести младих генерација жели се у ствари елиминисати афирмација српске националне свијести у Црној Гори. Управо то је нескривени и суштински смисао политичке кампање против гусала која траје све до наших дана. У дукљанској штампи и публицистици одредница *гусларски* помиње се искључиво у пежоративном смислу. Под истом одредницом подразумијева се, по њиховом поимању, све што је анахроно, превазиђено, примитивно. Листајући дукљанску штампу наишли смо на море примјера у којима се одредница *гусларски* користи у наглашено негативном контексту. Ево неких примјера: „гусларска митоманија“, „гусларска реторика“, „гусларски историчари“ (Шербо Растодер), „гусларски и десетерачки сатрапи“ (Јеврем Брковић), „псеудо-гусларска традиција“, „гусларска штампа“ (Шербо Растодер), „гусларска историја“ (Предраг Секулић, министар у Влади Црне Горе), „епско-гусларска психологија“ (Павле Газивода, бив. помоћник министра просвјете), „лелекачко-гусларске ревије“ (Шербо Растодер), „епско-гусларско поимање историје“ (Шербо Растодер), „гусларски стереотипи“ (Рајко Церовић), „гусларски национализам“ (Сретен Перовић), „гуслари-артиљерци са Пала“ (Андреј Николаидис), „гусларска пјеванија“ (Јеврем Брковић), „гусларске оргије“ (Балша Брковић), „гусларска психоза“ (Младен Ломпар) и сл. У пропагандну кампању против гусала и народне епике крајем 90-их година укључује се и бивши предсједник Народне странке и професор народне књижевности на Филозофском факултету у Никшићу Новак Килибарда, који лансира крилатицу: *Гусле о клин!* По њему, гусле су анахроне и превазиђене, и неопходно их је депоновати у музеј неупотребљивих и раритетних старина. Са гулама, рећи ће Килибарда, не можемо у Европу. Прикључујући се овој нечасној и у основи антисрпској кампањи, Килибарда се суштински одрекао готово цјелокупног сопственог научног и литерарног опуса написаног у млађим и средовјечним годинама живота. Високи државни званичник и блиски сарадник Мила Ђукановића Миодраг Вуковић изјавиће у марту 2000. године поред осталог и ово: „Цефердарска и гусларска Црна Гора јуриша на демократску и

⁶ Историјски записи, св. 1, Титоград 1959. с. 6

еманциповану Црну Гору“.⁷ Управо тако! Под „цефердарском“ и „гусларском“ Црном Гором Вуковић подразумева Србе у Црној Гори и националне Црногорце, који не споре српско народносно самоодређење својих предака, док „демократску“ и „еманциповану“ Црну Гору чине сви они којима је милитантна србофобија смисао живљења и модел политичког расуђивања и одлучивања. У савременој Црној Гори али и на ширим балканским просторима одредница „демократија“ у ствари постаје синоним за србофобију. Јер по схватањима водећих центара моћи у Европској Унији и САД демократа може бити само онај коме је антисрпство идеја водила и мјерило расуђивања. У такав начин вредновања стварности прилично брзо су се уклопили владајући политички центри моћи у Подгорици. У оркестрирану кампању против гусала укључило се мноштво публициста и сљедбеника дукљанске идеолошке мисли. Примјера ради, публициста Душан Ичевић записаће септембра 1999. у подгоричкој „Побједи“ поред осталог сљедеће: „Десетерачко гуслање приличи там-там звуцима афричких племена“.⁸ У савременој Црној Гори гусле су, како видимо, годинама биле изложене општој сатанизацији режимских медија. Професор Универзитета и директор Фонда за развој Црне Горе Драган Лајовић записаће у есеју „Епика и гусле или економија знања“, који је јула 2010. објавио у подгоричкој „Побједи“ поред осталог и сљедеће: „А Црна Гора... треба да умјесто епике, гусала и традиције баштини информатичку инфраструктуру и економију знања јер је то води економији просперитета и билансу самоиздржавања“.⁹ Лајовић, наравно, није објаснио како гусле и народна епика уопште могу бити реална баријера економско-социјалном препороду Црне Горе. У питању је произвољно и бесмислено становиште без реалног ослоња у чињеницама. Гусле и гуслари не могу бити кривци за социјални, економски, морални и политички суноврат савремене Црне Горе и њеног провинцијалног друштва. У дневној и ревијалној штампи у Подгорици провладиног усмјерења наишли би на мноштво оваквих и сличних „бисера“ у којима се неосновано и тенденциозно атакује на гусле и њихову историјску и културолошку мисију. Да би се исти цитати сабрали на једном мјесту била би нам неопходна одиста волуминозна студија што нам скроман обим овог нашег рада не дозвољава.

Оваква нецивилизована и синхронизована кампања против гусала и народне епике уопште наишла је на отпор не само српске националне интелигенције у Црној Гори већ и многих грађана. На народном збору Ријечке нахије за очување Савезне Републике Југославије, који је одржан 10. октобра 1999. на Ријечи Црнојевића код Цетиња, учитељ Павле Перуновић је поред осталог рекао: „А онима који нам приговарају да са гулама не можемо ићи у Европу, ми одговарамо да нам је милије слушати наше гусле него Клинтонов саксофон или Блерову трубу“.¹⁰ С обзиром да су сада већ бивши председник САД Бил Клинтон и бивши британски премијер Тони Блер били главни организатори агресије Атлантског пакта на Србију и Црну Гору у прољеће 1999. год. овакво поређење сасвим је умјесно и оправдано.

Да би одбранили гусле од пропагандне агресије владајућих центара моћи и да би их у границама својих могућности сачували за нове генерације, гуслари српске националне оријентације у Црној Гори формирали су асоцијацију Савез гуслара „Душаново царство“. Иста асоцијација приступила је на оснивачкој скупштини у Обреновцу новембра 2006.

⁷ Миодраг Вуковић, Градитељи рушевина. – *Побједа*, 26. 03. 2000, с. 5

⁸ Душан Ичевић, Повратак у првобитно друштво. – *Побједа*, 12. 09. 1999, с. 5

⁹ Драган Лајовић, Епика и гусле или економија знања. – *Побједа*, 15. 07. 2010. с. 4

¹⁰ Цитирано из дневних биљешки проф. Предрага Вукића

год. Савезу српских гуслара као свесрпској националној асоцијацији гуслара. Формирање ове асоцијације свенародног карактера скроман је али драгоцен допринос културној и националној интеграцији српског народа, у складу са геслом еминентног историчара Чедомира Попова: *Сви Срби у једној култури!* Гусле у савременој Црној Гори данас дијеле тешку и у много чему безнадну судбину у којој се српски народ на тим просторима објективно налази. Реалан допринос гусала и вјештих гуслара буђењу српске националне свијести на просторима Црне Горе од почетка 90-их година минулог вијека велик је и немјерљив. Ова тематика тек чека своје истраживаче. Са васкрсом српске националне мисли, која ће на овим просторима у ближој или даљој будућности неминовно услиједити, доћи ће до ренесансе духа народне епике и гусала које ће у тим повољнијим временима с правом поново добити своје заслужено мјесто у друштву и културном животу уопште. Увјерени смо да ће и поред мноштва искушења која нас чекају дани народног процвата и духовног препорода на основама српског националног интегратизма и светосавске патријархалне етике неминовно доћи и на просторе Црне Горе. Ако да Господ.